

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.26577/JES.2022.v70.i1.10>**Қ. Жоя¹**, **Е.Д. Исаков^{1*}**, **О.Б. Мазбаев²**¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы қ.²Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

*e-mail: erlanichik-89@mail.ru

«ТУРИЗМ» БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жоғары оқу орындары студенттерінің білім алу қажеттіліктерін арттыру және кәсіби білім беру жүйесінде мамандарды сапалы даярлауды қамтамасыз ету қазіргі заманғы талап болып табылады. Құзыреттерді қалыптастыру бізге білім беру мазмұнын жаңғыртуға және құзыреттерді практикада қолдануға, өзін-өзі іске асыратын білім беру және кәсіби міндеттерді шешуге мүмкіндік береді. Сондықтан, студенттер арасында білімге деген сұранысты жаңарту және кәсіптік білім беру жүйесінде мамандар даярлаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету өте маңызды. Қазіргі заманғы зерттеулердің жетекші бағыты геожүйені ресурстық қамтамасыз ету және ұтымды пайдалану, өнеркәсіптік және табиғи кешендерді оңтайландыру және қосу проблемалары болғандықтан, табиғи және техникалық геожүйелер мен геоэкология негіздері «Туризм» білім беру бағдарламасы студенттерінің геоэкологиялық құзыреттерін қалыптастырудың негізі болмақ.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыруға бағытталған зерттеу нәтижелері келтірілді. Сондай-ақ, студенттердің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыруға мүмкіндік беретін құрылымдық модель әзірлеп, студенттердің білімдерін жетілдіруге арналған қорытындылар жасалды. Құрылымдық модель Хуторской мен Зимняя ұсынған негізгі кәсіби құзыреттерді талдау, жинақтау, нақтылау әдістері негізінде құрылып, геоэкологияда пайдаланудың тиімділігі анықталды. Алынған нәтижелер, геоэкологиялық құзыретті қалыптастырудың өзіндік құрылымдық моделі мен «Геоэкология және туризм» пәнін оқытудың педагогикалық технологиясы түрінде көрініс тапты. Зерттеу нәтижесінде, әзірленген геоэкологиялық құзыреттілік моделі – геоэкологиямен байланысты құндылық пен дүниетаным саласын көруге, сезінуге, түсінуге және бағдарлануға мүмкіндік беретіндігі анықталды.

Түйін сөздер: туризм, геоэкология, құзыреттілік, білім беру, геожүйе, құрылымдық модель.

K. Zhoya¹, Y.D. Issakov^{1*}, O.B. Mazbayev²¹Abay Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty²I. Altynsarin National Academy of Education, Kazakhstan, Nur-Sultan

*e-mail: erlanichik-89@mail.ru

Formation of geoeological competences of students of educational programs «tourism»

Increasing the educational needs of students of higher educational institutions and ensuring high-quality training of specialists in the system of professional education is a modern requirement. The formation of competences allows us to modernize the content of education and apply competencies in practice, solve self-fulfilling educational and professional tasks. Therefore, it is very important to update the demand for education among students and ensure a high quality of training of specialists in the system of professional education. Since the leading direction of modern research is the problems of resource provision and rational use of the geosystem, the problems of optimization and connection of industrial and natural complexes, the basics of natural and technical Geosystems and geoecology will become the basis for the formation of geoeological competencies of students of the educational program "Tourism".

This article presents the results of a study aimed at the formation of geoeological competencies of students of educational programs "tourism" in higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan. Also, a structural model was developed that allows students to form geoeological competences, and conclusions were drawn to improve students' knowledge. The structural model was built on the basis of methods of analysis, generalization, concretization of the main professional competencies proposed by Khutorskoy and Zimnyaya, and the effectiveness of their use in geoecology was determined. The results obtained are reflected in the form of an independent structural model of the formation of geoeological competence and pedagogical technology of teaching the discipline "Geoecology and

tourism". As a result of the study, it was found that the developed model of geoeological competence – allows you to see, feel, understand and orient yourself in the sphere of value and worldview associated with geoeology.

Key words: tourism, geoeology, competence, education, geosystem, structural model.

Қ. Жоя¹, Е.Д. Исаков^{1*}, О.Б. Мазбаев²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Казахстан, г. Алматы

²Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, Казахстан, г. Нур-Султан

*e-mail: erlanichik-89@mail.ru

Формирование геоэкологической компетенции студентов образовательной программы «Туризм»

Повышение образовательных потребностей студентов высших учебных заведений и обеспечение качественной подготовки специалистов в системе профессионального образования является современным требованием. Формирование компетенций позволяет нам модернизировать содержание образования и применять компетенции на практике, решать самореализующиеся образовательные и профессиональные задачи. Поэтому очень важно обновить спрос на образование среди студентов и обеспечить высокое качество подготовки специалистов в системе профессионального образования. Поскольку ведущим направлением современных исследований являются проблемы ресурсного обеспечения и рационального использования геосистемы, проблемы оптимизации и соединения промышленных и природных комплексов, основы природных и технических геосистем и геоэкологии станут основой для формирования геоэкологических компетенций студентов образовательной программы «Туризм».

В данной статье представлены результаты исследования, направленного на формирование геоэкологических компетенций студентов образовательных программ «Туризм» в высших учебных заведениях Республики Казахстан. Также была разработана структурная модель, позволяющая студентам формировать геоэкологические компетенции, а также были сделаны выводы по улучшению знаний студентов. Структурная модель была построена на основе методов анализа, обобщения, конкретизации основных профессиональных компетенций, предложенных Хуторской и Зимней, и определена эффективность их использования в геоэкологии. Полученные результаты отражены в виде самостоятельной структурной модели формирования геоэкологической компетентности и педагогической технологии преподавания дисциплины «Геоэкология и туризм». В результате проведенного исследования было установлено, что разработанная модель геоэкологической компетентности позволяет увидеть, почувствовать, понять и сориентироваться в сфере ценностей и мировоззрения, связанных с геоэкологией.

Ключевые слова: туризм, геоэкология, компетенция, образование, геосистема, структурная модель.

Кіріспе

Қазіргі таңда әлемдік деңгейде студенттерді құзыреттілік тәсіл негізінде дайындаудың тиімділігі дәлелденді, себебі, бұл білім беру процесінің барлық буындарының мазмұнына сәйкес, студенттің білім деңгейіне, іскерлік дағдыларына, дербес зерттеу жұмыстарына қол жеткізуге, оқуға деген ынтасын күшейтуге және жеке қасиеттерін дамытуға ықпал етеді (Құдайбергенова, 2013: 9) [1]. Сонымен қатар, географиялық білім беру тәсілдерін жаңартуға, жаңа педагогикалық технологияларды енгізуге, студенттердің зерттеу жұмыстарын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Болашақ маманның кәсіби қалыптасу дағдарысын жеңуі – білім беру процесінің тиімділігін арттыруға ықпал ететін және оқыту жүйесін тиімді құруды көздейтін кәсіби мамандарды даярлау

мәселелерінің бірі. Атап айтқанда, «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің құзыреттілігін қалыптастыру бүгінгі күнде өте өзекті. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы (ҚР) жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастырудың басты проблемаларының бірі – білім беру бағдарламаларының мазмұнында геоэкологияға қатысты пәндердің болмауы. Оған, жоғары оқу орындарындағы басшылық пен сабақ беруші оқытушылар құрамының геоэкологиялық мәселелерді көтермеуі, қызығушылықтарының болмауы себеп болуда.

Студенттердің геоэкологияға деген оң көзқарасын көрсететін халықаралық зерттеулерге қарамастан, ҚР жоғары оқу орындарындағы білім беруде геоэкологияның орны әлсіреп, мәртебесі құлдырауда (Azhayev & etc., 2020:

104; Bakirova, 2014: 543) [2, 3]. Бұл *зерттеудің мақсаты* – Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыруға бағытталған өзіндік құрылымдық модель жасақтау. Сондай-ақ, Хуторской (Хуторской, 2003: 58) [4] мен Зимняя (Зимняя, 2003: 36) [5] ұсынған негізгі кәсіби құзыреттерді геоэкологияда пайдаланудың тиімділігін анықтау. Зерттеулер көрсеткендей, геоэкологиялық құзыреттілік, ең алдымен, жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдірудің жоғары деңгейіне және жеке іс-әрекет түріне тікелей байланысты. Бұл іс-әрекет, бастапқыда университет қабырғасында қалыптасып, содан кейін тәжірибеден өту барысында дамиды және болашақта кәсібилікті қамтамасыз етеді (Барышникова, 2013: 17) [6].

Осы орайда, *зерттеу міндеті* болған жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру өте маңызды (Нечаева, 2010: 116) [7]. Себебі, қазіргі таңда, Қазақстан Республикасында геоэкологияны оқытуда оқытушылардың тақырыптар мен ақпараттарды жеткізу деңгейі өте төмен. Оған қоса, көпшілік жоғары оқу орындарында геоэкология бағытындағы пәндердің жоғары деңгейде өтілмеуі, студенттердің геоэкологиялық білімдерінің болмауына алып келуде.

Аталған мәселе бойынша, жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттеріне геоэкология бағытындағы пәндердің жеткілікті өтілуін және кәсіби құзыреттерінің толық қалыптасуын тудыру қажет екендігін көрсетеді. Білім беру бағдарламаларының реестрінде «B091 Туризм» білім беру бағдарламалары тобы бойынша геоэкологиялық құзыреттерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін пәндер өте аз, оған қоса, бар пәндердің мазмұны сын көтермейді. Бұл жайлы, көптеген мамандар айтуда. О.Б. Мазбаев «Туризм» маманы кәсіби білім беруді тереңдету мен кеңейтудегі қажеттіліктерді қанағаттандыруға, кәсіби қызметті тиімді орындауға дайын болуы керек деп есептейді (Mazbayev & etc., 2020) [8]. Сонымен қатар, педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінде шешілмеген мәселелер көп екенін атап, оқу процесін қайта құруға бағытталған аспектілер болашақ маманның кәсіби дайындығына және құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік екенін айтады. Сондықтан, біз, білім беру бағдарламаларының

қайта қаралып, геоэкология бағытындағы құзыреттерді қалыптастыратын пәндерді енгізу және құзыреттерді қалыптастыру жүйесін тиімді құру мәселенің шешімі деп есептейміз.

Бұл зерттеу негізінен орыс және ағылшын тілді елдерде жүргізілген зерттеулердің сенімді желісіне негізделген. Хуторской және Зимняя ұсынған негізгі кәсіби құзыреттерді пайдаланып «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттеріне геоэкологиялық құзыреттерді қалыптастырудың өзіндік құрылымдық моделін ұсынады. Қазақстан Республикасының жоғары оқу орындарының білім беру деңгейін айқындайтын халықаралық зерттеулердің болмауы үлкен зерттеу проблемасын туғызады: авторларға белгілі болғандай, ҚР «Туризм» білім беру бағдарламаларында геоэкологиялық құзыреттерді қалыптастыру моделін ұсынған зерттеулер әлі жарияланған жоқ. Сондықтан, геоэкологиялық құзыретті қалыптастыруға арналған түпнұсқа тұжырымдарды ұсына отырып, әдебиетке үлес қосуға тырысады.

Зерттеудің болжамы: Жоғары оқу орындары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыруға мүмкіндік беретін, өзіндік құрылымдық моделге негізделген, «Геоэкология және туризм» пәнін оқытудың педагогикалық технологиясын (геоэкологиямен байланысты құндылық пен дүниетаным саласында) қолдану болжануда.

Зерттеу әдістері

Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру жолында Хуторской мен Зимняя ұсынған негізгі кәсіби құзыреттерді пайдаланудың тиімділігі бағаланды. Сонымен қатар, теориялық: талдау, жинақтау, нақтылау әдістері қолданылып, «Туризм» білім беру бағдарламасы студенттерінің геоэкологиялық құзыреттерін қалыптастырудың өзіндік құрылымдық моделі жасақталып, «Геоэкология және туризм» пәнін оқытудың педагогикалық технологиясы ұсынылды.

Әдебиеттерге шолу

Қазақстан Республикасының еңбек нарығы мен білім беру қызметтері саласындағы өзгерістер студенттерді кәсіби даярлаудың тұжырымдамалық негіздері мен жаңа техноло-

гияларды пайдаланудың ережелерін өзгертуді талап етеді. Бұл міндеттерді жүзеге асыру оқытушылар мен профессорларға кәсіби білім беруді ғана емес, сонымен қатар, кәсіби іс-әрекеттер мен қарым-қатынас қабілеттерін дамытуға, жеке танымдық тәжірибені және кәсіби біліктілігіне сәйкес маңызды қасиеттерді дамытуды талап етеді. Сондықтан, білім берудегі құзыреттілік тәсіл болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға және білім беру парадигмасын біртіндеп қайта бағдарлауға бағытталған. Қазіргі заманғы құзыреттілік көп факторлы әлеуметтік-саяси, ақпараттық және коммуникациялық кеңістікте тұрақты өмір сүру қабілетін айқындайтын құзыреттер жиынтығын меңгеруді және дағдыларын қалыптастыруды білдіреді (Сағындық, Аяпова, 2021: 40) [9].

Осы орайда, қазіргі экологиялық дағдарыс кезеңінде географиялық ақпарат экологиялық білім беруде жетекші орын алуы тиіс (Комиссарова, 2013: 528) [10], өйткені географиялық білім әртүрлі материалдарды өңдеуге және синтездеуге ықпал етеді; олар көп факторлы тұжырымдаманы есепке алуға; әртүрлі ақпараттармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Географиялық және экологиялық білім берудің мақсаты мен міндеттері өзара байланысты және көп жағдайда сәйкес келеді (Aimee, 2017: 59) [11]. Қазіргі заманғы геоэкология зерттеулерінің жетекші бағыттары болып ресурстық қамтамасыз ету және геожүйені ұтымды пайдалану, өндірістік және табиғи кешендердің байланысын оңтайландыру, табиғи-техникалық геожүйелерді құру мен геоэкологиялық негіздерін зерттеу мәселелері құрайды.

Геоэкологиялық мәселелерді қарастыру білім беруді ізгілендіру тұрғысынан құрылуы қажет. Геоэкологиялық білім беру мен геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру мәселелері ретінде: өмір сүру жағдайын жақсарту және сақтау; адамның экологиялық мәдениетін арттыру; табиғи байлықтарды сақтау және қалпына келтіру, сондай-ақ оларды ұтымды пайдалану; экологиялық мәселелерді шешу жолдарының болуы; табиғат қорғау қызметіне өзіндік қатысу қалауының болмауы жатқызылады.

Туризм бойынша мамандар даярлау кезінде геоэкологиялық құрамдас бөлікті енгізудің өзектілігіне байланысты экологиялық білім беруге мынадай міндеттер қойылады: қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылының негізгі мәселелерін қарастыру; табиғи ортаға антропогендік әсер етудің түрлері, өлшемдері және салдарлары; қазіргі заманның жаһандық,

өңірлік және жергілікті экологиялық мәселелері; табиғатты пайдалану туралы ғылыми білімді қалыптастыру; туризм бойынша мамандардың геоэкологиялық ойлауын қалыптастыруға ықпал ету (Pecelj & etc., 2018: 215) [12].

Жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттеріне бекітілген пәндер бойынша білім беру мен бағдарламалық материалдарының жүйелі түрде ұйымдастырылуы геоэкологиялық білім беру мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік береді. Осы орайда, еліміздегі «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыреттерін қалыптастыру мен жетілдіру мәселесі өзекті болып тұр. Себебі, бүгінгі күнде, педагогикалық университеттер мен институттарда болашақ туризм мамандарын даярлау кезінде геоэкология мәселелеріне өте аз көңіл бөлінеді. Оған, геоэкология бағытындағы мамандардың жетіспеуі немесе болмауы себеп болуы мүмкін. Алайда, біз үшін, болашақ туризм мамандарының кәсіби құзыреттерін толық қалыптастырып, кәсіби қызметте геоэкологиялық мәселелерді шешуде құзыретті болуы маңызды. Сондықтан, болашақ маманның тиісті білім мен білікті оқу барысында алуына және өз саласында құзыретті болуына жағдай жасау керек.

Қазіргі таңдағы білім беретін ұйымдар жеке тұлғаны әлеуметтендірудің маңызды институттарының бірі ретінде, студенттерге әсері неғұрлым күшті, шешуші мәнге ие даму жолдарын іздеп табуы керек. «Туризм» білім беру бағдарламалары пәндер бойынша білім, білік, дағдылар және ғылыми көзқарастар жүйесін қалыптастыруы үшін қажет (Demouov & etc., 2021) [13]. Сондай-ақ, тәрбиелік міндетті шешуге арналған: адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға, табиғатты аялау мен өз өлкесін қастерлеуге, білімге, шығармашылыққа, белсенді қоғамдық өмірге деген қажеттілікті қалыптастыруда маңызды. Бұл міндеттер тек білім берумен ғана шешілмейді, сондықтан педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты студенттерді білім жүйесімен қаруландыру ғана емес, олардың танымдық және тәжірибелік іс-әрекеттерін, соның ішінде танымдық қызығушылықтарын, оқу және тәжірибелік дағдыларын қалыптастыру маңызды болып табылады.

Әлемдік педагог-ғалымдардың басым көпшілігіне танымалы, кәсіби құзыреттілікті жүйеге келтіріп өзіндік құрылымын жасақтаған Хуторской осы бағытта негізгі құзыреттерді қарастырып, құзыреттіліктің түрлерін жіктеп, анықтамасын берген (1-кесте).

1-кесте – Хуторской ұсынған негізгі құзыреттер

№	Құзыреттілік түрлері	Сипаттамасы
1	Жалпы мәдени құзыреттілік	Бұл ұлттық және жалпы адамзаттық мәдениеттің ерекшелігі; отбасылық дәстүрлер мен құбылыстардың әлеуметтік-мәдени негіздері; қазіргі адам өмірінің рухани-адамгершілік негіздері; кез келген адамның өміріндегі ғылым мен діннің маңызы, оның дүниетанымына әсері; мәдениетті, бос уақытты және күнделікті өмірді түсіну.
2	Құндылық-мағыналық құзыреттілік	Бұл құзыреттілік – бұл сіздің міндетіңіз бен рөліңізді сезіну, түсіну және бағыттау қабілеті. Студент дұрыс шешім қабылдауға негізделген өз қызметінің маңызды және мақсатты принциптерін таңдай білуі керек. Құндылық құзыреттілігі – бұл оқушының өмірлік ұмтылысын анықтайтын жеке білім беру бағыты.
3	Ақпараттық құзыреттілік	Бұл құзыреттілік сізге заманауи технологиялармен жұмыс істеуге, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және модельдеу әдістерін қолдана отырып студенттердің идеяларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Интернет және электрондық бұқаралық ақпарат құралдары мен ғылыми-техникалық құралдардың көмегімен алынған қажетті ақпаратты іріктеу, жүйелеу, талдау, сондай-ақ сақтау, беру және түрлендіру дағдылары мен білім берудің мультимедиялық кешендері.
4	Оқу-танымдық құзыреттілік	Бұл құзыреттілік студенттердің өзіндік, танымдық іс-әрекеті саласына біріктірілген, оған әдістемелік, жалпы білім беру және логикалық қызмет элементтері кіреді. Бұл жоспарлау, мақсат қою, талдау, өзін-өзі бағалау және рефлексия туралы білімді қамтиды.
5	Коммуникативтік құзыреттілік	Бұл коммуникативтік белсенділік деңгейі және студенттің қоғаммен қарым-қатынас жасау қабілеті: коммуникативтік жағдайдың сипатын бағалай білу қабілеті; қарым-қатынас бастамашысы бола білу; қарым-қатынас субъектілерінің эмоционалды және психологиялық жағдайын теңгере білу; қарым-қатынас жағдайына және жалпы эмоционалды фонды қалыптастыруға байланысты қажетті коммуникативтік міндеттерді қоя білу.
6	Әлеуметтік-еңбек құзыреттілігі	Әлеуметтік-еңбек саласындағы білім мен тәжірибе, яғни студент тұтынушының, өндірушінің құқықтары мен міндеттерін; мемлекеттік және мемлекеттік қызметтегі білім мен жұмыс тәжірибесін; отбасылық қатынастар, құқық және экономика саласындағы білім мен тәжірибені; кәсіби өзін-өзі анықтауды білуі тиіс.
7	Тұлғалық өзін-өзі жетілдіру құзыреттілігі	Бұл құзыреттілік рухани және зияткерлік дамуға, эмоционалды өзін-өзі қолдауға және білім беру әдістерін игеруге бағытталған. Бұл құзыреттіліктің объектісі – студенттің өзі. Бұл құзыреттілік денсаулық сақтау және денсаулықты сақтау дағдыларын, жыныстық сауаттылықты және жеке гигиена ережелерін, сондай-ақ ішкі экологиялық мәдениетті білуді қалыптастырады.

Ескерту: [4] – әдебиет негізінде авторлар құрастырды.

Ол, кәсіби құзыреттілік – «дербес және жауапкершілікпен әрекет етуге мүмкіндік беретін психикалық жағдай, адамның еңбек нәтижелерінен тұратын белгілі бір еңбек функцияларын орындай алатын қабілет» деп нақтылайды (Хуторской, 2003: 65) [4]. Автор, құзыреттілік ұғымын жеке тұлғаның жетілуімен және еңбек функцияларын орындау кезінде нәтижелі әрекет етуге және нақты нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндіктің пайда болуымен байланыстырады.

Ал көрнекті орыс ғалымы Зимняя болса негізгі құзыреттерді келесідей бөледі (1-сурет). Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл автор құзыреттілікті білім беру процесінде тиімді қызмет ету үшін қажетті жағдайлар жасай-

тын кәсіби өкілеттіктердің, функциялардың жиынтығы ретінде қарастырып, кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің тиімді орындалуын қамтамасыз ететін кәсіби жеке қасиеттердің жиынтығы ретінде ұсынады.

Зимняя ұсынған негізгі құзыреттерді негізге ала отырып Барышникова «... педагогикалық еңбек шебері – бұл, ең алдымен, кәсіби білімді, дағдыларды, қабілеттерді жоғары деңгейде шығара алатын психологиялық-педагогикалық және өзіндік саладағы жоғары білікті маман», – дей келе, ол өз пікірін құзыретті мұғалім кәсіби, педагогикалық, психологиялық, әлеуметтік қасиеттердің жоғары деңгейін біріктіреді (Барышникова, 2013: 20) [6] – деп түйіндейді.

1-сурет – Зимняя бойынша негізгі құзыреттер
Ескерту: [5] – әдебиет негізінде авторлар құрастырды

Аталған ғалымдар, тұлғалық өзін-өзі жетілдіру мен танымын игеруі және іс-әрекет тәжірибесінде болуы қажет құзыреттер негізгі ерекшелікке ие екендігін анықтады. Сонымен қатар, геоэкологиялық құзыреттер дүниетанымдық көзқарасты қалыптастырудың ықпалды құралы ретінде, студенттердің адамгершілік қасиеттерін, моральдық интеллектуальдық ортасын, олардың тұлғалық сезімдерін байытады деп сенеді.

Осы орайда, жоғары оқу орындарындағы туризм бағытында ғылыми зерттеулер жүргізген (Саипов, Жолдасбеков, Мазбаев) ғалымдардың еңбектері орасан зор. Олар туристік қызметтің әлемдік және отандық дәстүрлері мен оның даму деңгейін ескере отырып туристік мамандарды кәсіби педагогикалық даярлауды жүзеге асырудың қажеттілігін айқындап, туризм менеджерінің жеке тұлғалық қалыптасуының белгілері мен көрсеткіштерін зерттеген. Сондай-ақ, қоршаған ортаны тану, бағдарлану құзыреттерін қолдаған. Мазбаев «Болашақ география мұғалімдерін мектеп оқушыларымен туристік-өлкетану іс-шараларын басқаруға дайындау» атты ғылыми еңбегінде туризм мамандарына қажетті құзыреттерді атап (Мазбаев, 1993: 23) [14] дүниетанымдық көзқарасты қалыптастырудың ықпалды құралы ретінде студенттердің адамгершілік қасиеттерін, моральдық интеллектуальдық ортасын анықтаған.

Сайып келгенде, Хуторской мен Зимняя және тағы басқа отандық ғалымдар ұсынған құзыреттер құндылық пен дүниетаным саласын, қоршаған ортаны көру, сезіну және түсінуге, тұлғалық өзін-өзі жетілдіруге, бағдарлануға мүмкіндік беретін негізгі құзыреттер екендігіне көз жеткіземіз.

Зерттеу нәтижесі

1. Геоэкологиялық құзыретті қалыптастырудың құрылымдық моделі.

Геоэкологиялық құзыретті қалыптастырудың мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау үшін әлеуметтік тапсырыс және білім беру стандарттары негіз болып табылады (Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2007) [15]. Білім беру парадигмасының өзгеруі және туризм бойынша мамандарды кәсіби даярлау сапасына қойылатын жаңа талаптар «Туризм» білім беру бағдарламасының оқу жоспарына экологиялық маршруттарды жобалау, экологиялық сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік беретін геоэкологиялық құзыретті қалыптастыруға; экологиялық сертификатталған туристік өнім жасауға негіз болады.

Геоэкологиялық құзыреттерді қалыптастыру жолында ғылыми әдістемелік оқу әдебиеттері мен тұжырымдамалық-нормативтік құжаттарды (Feliu, 2019: 415; Антишина, 2014: 45) [16,

17], сондай-ақ диссертациялық зерттеулердің нәтижелерін (Нечаева, 2014: 176) [18] зерделеу және талдау нәтижесінде, туризм мамандарын геоэкологиялық даярлауда: мемлекеттік білім беру стандарттарында геоэкологиялық құзыреттің болмауы; студенттердің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру қажеттілігі мен осы құзыреттіліктің іс жүргізу компонентін қамтитын оқу бағдарламасының болмауы анықталды. Осы орайда, «Туризм» мамандығы студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру құрылымы мен процесін, білім беру мекемелерінде маманды сапалы даярлаудың дидактикалық жүйесінің негізгі бөлігі ретінде модельдеу қажеттілігі анықталды (2-сурет).

Педагогикалық әдістемелік тәсілдер: - жүйелік; - тұлғалық-әрекеттік; - құзыреттілік.	Педагогикалық ұстанымдар: - ғылымилық; - бейіндік; - тәжірибеге бағдарлану.
ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗ	

Педагогикалық үрдістің компоненттері - мақсатты; - мазмұнды; - іс-әрекеттік; - нәтижелі.	Педагогикалық жағдайлар - танымдық қызметті ынталандыру; - жұмысты ұйымдастырудың тәжірибелік-бағдарлы сипаты; - «Геоэкология және туризм» оқу пәнін енгізу.
Геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру функциялары - танымдық; - коммуникативтік; - дамытушы.	Геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру деңгейлері - геоэкологиялық сауаттылық; - геоэкологиялық ойлау; - геоэкологиялық құзыреттілік.

Нәтиже: студенттің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру

2-сурет – Студенттердің геоэкологиялық құзыретін қалыптастырудың құрылымдық моделі

Модельдің негізіне құрылымдық оқу кезеңінің оңтайлы нұсқасы болып табылатын және белгілі бір дәрежеде оның қасиеттері мен құрылымдық элементтерін қайталайтын геоэкологиялық құзыретті қалыптастыруға бағытталған оқу кезеңі мен педагогикалық жағдайларды

ұйымдастыру схемасы алынды. Модельдің дидактикалық бөлігі теориялық-әдістемелік компоненттен, педагогикалық үрдістен және педагогикалық шарттардан тұрады. Модельдің әдістемелік тәсілдерінің жиынтығы болып: модельдеудің жүйелік – жалпы ғылыми негізі, жеке бағытталған – тәжірибелік тактика, модельді құзыреттілік-тәжірибелік іске асыру және бағалау, оқытуға көзқарас – оның тиімділігін арттыру факторы табылады.

Білім беру үдерісіне сүйене, студентті білім беру кезеңінің белсенді субъектісі ретінде мойындай отырып, модельдің теориялық негізі ретінде студенттің оқу-танымдық іс-әрекеті үдерісін ұйымдастырудың мынадай принциптерін атап көрсеттік:

- *ғылымилық* принципі – оқытушыдан оқытудың ұсынылып отырған мазмұны фактілерге сәйкес келетін ережелерге негізделуін, қазіргі ғылымның жағдайын білдіруін талап етеді;

- *табиғаттылық* принципі – табиғат пен адамның дұрыс өзара іс-қимыл жасауына тәрбиелейді;

- *тәжірибеге бағдарлану* принципі – алған білімдерін, іскерліктерін және дағдыларын кәсіби қызметте қолдануды сипаттайтын мағыналық құраушы принцип.

Туризм саласындағы геоэкологиялық білім мен қызмет тәсілдерін меңгеру, геоэкологиялық міндеттер мен мәселелерді шешудегі шығармашылық қызмет тәжірибесі, эмоциялық-құндылықтық қарым-қатынас тәжірибесі, «Геоэкология және туризм» бағдарламасын әзірлеу, іс-әрекет компоненті – әзірленген бағдарламаны іске асыру; нәтижелі компонент аналитикалық функцияны орындайды: бұл мақсатқа жетуді бағалау, студенттердің оқу-танымдық қызметіндегі табыстылық көрсеткіштерінің деңгейін анықтау, қиындықтарды анықтау, түзетуші әсерлерді жасау және оларды іске асыру. Модельдің ажырамас элементі педагогикалық жағдайлар болып табылады, оларды сақтау оқу қызметінің барлық жақтарын дамытуды қамтамасыз ете отырып, геоэкологиялық білім берудің пәнаралық мазмұнын студенттердің меңгеруіне ықпал етеді.

Құрылымдық модельдің маңызды құрамдас бөлігі геоэкологиялық құзыреттерді қалыптастыру функциялары мен деңгейлері болып табылады, олар танымдық, коммуникативтік және дамытушылық аспектілерде құрылады.

1) Танымдық функция ең алдымен тәжірибені зерделеуге алып келеді және әртүрлі

геоэкологиялық құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстарын анықтайды. Ол негізінен терең үдерістерді ашуға бағытталған;

2) Коммуникативті функция оқытушы мен студенттің бірлескен қызметін, әртүрлі ақпараттық мәліметтерді, ұсыныстарды, идеяларды, сезімдер мен көңіл-күй алмасуын қарастырады;

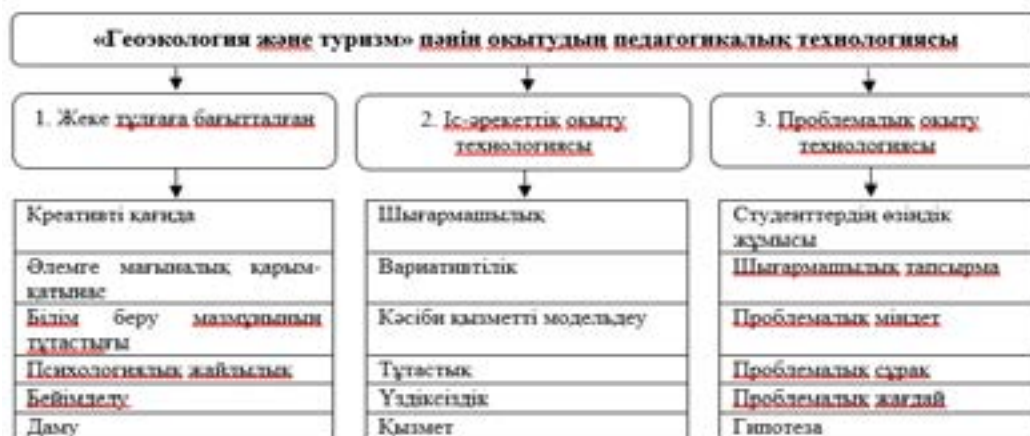
3) Дамытушылық функцияның екі негізгі бағыты бар – бұл білім, білік, дағды және жеке даму жолымен студенттің жалпы интеллектуалды дамуы, онда студенттің шығармашылық әлеуеті, өзіндік қабілеті дамиды.

Геоэкологиялық ойлаудың негізгі қасиеттері: *диалектикалық сипат* (тікелей және кері байланыстарды зерттеу, талдау және кейіннен синтездеу жағдайларын зерттеуге кешенді, көп жақты көзқарас); *рефлексивтілік* (геоэкологиялық қызметтің саналы өзіндік бақылауы – экологиялық

мәселені анықтаудан бастап оны тәжірибелік шешуге дейін); *шығармашылық сипат* (оңтайлы шешімдерді өз бетінше іздеу, адам және табиғат жаратуы); *диалогизм* (табиғатта, қоғамда және олардың арасындағы өзара қарым-қатынастардың көрінісі).

2. Геоэкологиялық құзыреттіліктерді қалыптастырудың құрылымдық моделін пайдаланып «Геоэкология және туризм» пәнін оқытудың педагогикалық технологиясы.

Геоэкологиялық құзыретті қалыптастырудың құрылымдық моделін пайдаланып «Геоэкология және туризм» пәнін оқыту студенттердің геоэкологиялық ойлауы мен геоэкологиялық жағдайларды талдауына, бағалай білуіне және мәселелерді анықтап оларды іс жүзінде шешуіне мүмкіндік береді. Сондай-ақ, геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру тәсілдерін табу кезеңі мен технологиясы ретінде санауға болады (3-сурет).

3-сурет – «Геоэкология және туризм» пәнін оқытудың педагогикалық технологиясы

1) «Геоэкология және туризм» пәнін оқытуда тұлғалық-бағдарлы педагогикалық технологияның жалпы принциптерге сүйенуі маңызды болып табылады:

□ *креативті принцип* (шығармашылыққа оқыту; бұрын кездеспеген өздігінен шешім іздеу қажеттілігін қалыптастыру; типтік білім, білік және дағды жиынтығынан тыс шығу қабілеті; дербес шешім қабылдауға ұмтылу);

□ *әлемге мағыналық қарым-қатынас принципі* (бейбітшілік бейнесін жасау және оған қарым-қатынас);

□ *білім беру мазмұнының тұтастық принципі* (мазмұн құрылымының негізінде пән түсінігі емес, бірыңғай білім беру алаңы болады);

□ *психологиялық жайлылық принципі* (оқу процесінде шығармашылық тапсырмаларды орындауда стрессті болдырмау; студенттің шығармашылық белсенділігін, оқу процесінде жайлы атмосфераны ынталандыратын ашық және еркін жағдай жасау);

□ *бейімделу принципі* (яғни курстастардың жеке ерекшеліктеріне барынша бейімделу; «Геоэкология және туризм» пәнін оқуға тән оқытушы мен оқу процесінің ерекшеліктеріне);

□ *даму принципі* (студенттің жеке тұлғасының бірыңғай дамуы және оның одан әрі кәсіби өсуге дайындығы; студенттің өзін, ой-өрісін, қабілетін және т.б. барынша жүзеге асыра алатын жағдайлар жасау).

«Геоэкология және туризм» пәнін оқу ба-рысында осы педагогикалық технологияны қолдана отырып, студенттердің алған білімдерін, іскерліктерін және машықтарын практикалық тапсырмаларды шешуге пайдалану ниетін, ақиқатты талдау және өз көзқарастары мен пікірлерін қалыптастыру қажеттілігін ынталандыру қажет.

2) Практикалық оқытуда іс-әрекет әдісі технологиясын жүзеге асыру бұдан әрі аталған дидактикалық қағидаттар жүйесімен ұсынылады:

□ *шығармашылық принципі* (білім беру үрдісінде студенттер шығармашылық тәжірибесін алуына баса назар аударылады);

□ *вариативтілік принципі* (студенттердің нұсқаларды тұрақты таңдау және таңдау жағдайларында дұрыс шешім қабылдау қабілетін қалыптастыруды білдіреді);

□ *кәсіби қызметті модельдеу* (оқытушының міндеті студентке ақпараттық іздеу моделін құруға көмек көрсету және білім мен іскерлікті қолдану болып табылады);

□ *тұтастық принципі* (студенттерде қоршаған орта туралы жалпылама жүйелі түсінік қалыптастырады);

□ *үздіксіздік принципі* (әр түрлі деңгейдегі оқыту кезеңдері мен сатылары арасындағы байланысты білдіреді);

□ *қызмет принципі* (студенттің өз бетінше білім алуына негізделген. Бұл ретте білім алушылар өзінің оқу іс-әрекетінің мазмұны мен формаларын ұғынады, оның нормалар жүйесін түсінеді, жалпы мәдени және іс-әрекет сипатындағы табысты қалыптастыруға ықпал ете отырып, оларды жетілдіруге белсенді қатысады).

3) Проблемалық оқытудың негізгі ұғымдары болып табылады:

□ студенттердің өзіндік жұмысы (бұл оқытушының тікелей қатысуынсыз орындалатын жұмыс, оның тапсырмасы бойынша берілген уақытта – аудиториялық немесе аудиториядан тыс; сонымен бірге студенттер өз нәтижелерін қандай да бір нысанда көрсете отырып, тапсырмада қойылған мақсатқа саналы түрде қол жеткізуге ұмтылады);

□ шығармашылық тапсырма (бұл шешімнің жаңа алгоритмін табу қажет болатын міндет. Шығармашылық есептер жаңа оқу материалын жинақтауға, қайталауға және меңгеруге мүмкіндік береді; шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға, танымдық қызығушылық танытуға, логикалық және абстрактілі ойлауды көрсетуге; топтық және командалық

жұмыс дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді);

□ проблемалық міндет (студенттер проблемасының жаңа шешу жолдарын іздеуде, пәнаралық байланыстарды орнатуда өз пікірлерінің дербес болуын талап ететін шығармашылық сипаттағы міндет ретінде қарастырады);

□ проблемалық сұрақ (ойдың өзіндік түрі және мәселені айту, сондай-ақ түсініктеме немесе жауап талап ететін болжам, өтініш ретінде бөлінеді);

□ проблемалық жағдай (студент алған білімінің көмегімен жағдайды түсіндіре алмаса, пайда болатын қиындықтардың психологиялық жағдайы проблемалық оқытудың басты бөлігі болуы мүмкін);

□ гипотеза (бұл расталмаған, бірақ жокқа шығарылмаған мәселені шешу жолдары бар болжам. Гипотезаны студенттер келесі фразалар түрінде тұжырымдайды: «егер ..., онда...», «болжаймыз...», «мүмкін...», «айталық...», «мүмкін, мүмкін, бұл ...»).

Сонымен, педагогикалық технологияның мәні нақты қойылған мақсаттарға жетуіне кепілдік беретін оқытушы мен студенттер арасындағы тұрақты кері байланыс болып табылады. Мақсаттардың дұрыс қойылуы осы педагогикалық технологияның маңызды шарты. Оқытудың жаңа педагогикалық технологиялары оқытушының студенттерге ақпарат жеткізбеуін білдірмейді. Ақпараттың рөлі ғана өзгереді. Ол есте сақтау және меңгеру үшін ғана емес, студенттердің өз шығармашылық өнімін жасау үшін немесе орта ретінде пайдалануы үшін қажет болады.

Нәтижені талқылау

Осы зерттеуде географиялық-экологиялық компонент негізінен туризм мамандарының қасиеттер спектрін және кәсіби құзыреттілік ұғымын кеңінен қарастырдық. Кәсіби құзыреттілікті біз әлеуметтік-азаматтық, коммуникативтік, ақпараттық, оқу-танымдық, жалпы мәдени, сондай-ақ географиялық-экологиялық құзыреттен тұратын «мегакомпетент» ретінде көреміз. Алайда, студенттерде геоэкологиялық құзыретті қалыптастырудың маңыздылығын ескеріп, оларды жеке құзыреттерге бөлдік. Геоэкологиялық құзыреттің негізгі құрамдас бөліктері төмендегідей:

- негізгі географиялық заңдылықтарды білу, табиғаттағы заттардың айналымдарын және

олардың бұзылуының экологиялық салдарын түсіну;

- табиғат пен қоғамның кеңістіктік тұтастығын, географиялық кеңістіктің құрылымын, табиғи, әлеуметтік-экономикалық және технoгендік процестердің бірлігі мен өзара байланысын түсіну;

- экологиялық орталық сана мен мінез-құлықтың, экологиялық сауаттылықтың, табиғаттағы мінез-құлық этикасының, адамның экологиялық мәдениетінің болуы;

- кәсіби қызметте және тұрмыста өз бетінше жедел экологиялық шешімдер қабылдай білу;

- салауатты өмір салтын жүргізуге дайын болу.

Бүгінгі таңда, жоғары оқу орындарында кәсіби даярлауда, студенттерде кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі жеткілікті әзірленбеген күйінде қалып отыр (Agadilov & etc., 2015: 37; Zvereva, 2015: 164) [19, 20]. Сондықтан біз, ғалымдардың басым көпшілігіне танымалы Хуторской мен Зимняя және тағы басқа отандық ғалымдар ұсынған құзыреттерді саралай келе негізгі құзыреттерді жүйелеп, ұсындық. Нәтижесінде жоғарыда аталған барлық құзыреттер студенттердің жеке қабілеттері мен қасиеттеріне айналатындығы модель түрінде жасақталды. Ал геоэкологиялық құзырет мотивациялық, мағыналық, қатынастық және реттеушілік құраммен сипатталды. Алайда, геоэкологиялық құзыреттің мәні студенттердің өз мүдделерін біріктіру мүмкіндіктерінен және зерттелетін теориялық материалдың нақты арақатынасынан тұрады (Koichumanova, & etc., 2021: 371) [21]. Сондықтан, білім алушыларды жауапты кәсіби және саналы қызметке дайындау барысында, студенттер, өзін-өзі теорияда емес, практикада тәрбиелеуге және оқу үдерісінде біріктіруі керек.

Геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру мен құрылымдық моделін жасақтау білім сапасын арттырудың басты бағыты, өйткені қажетті өмірлік құзыреттіліктерді алу тұлғаның мобильді және уақыт сұраныстарына тез жауап беру қабілетін дамытады және білім алушыларға заманауи қоғам үдерісіне бағдар алу үшін күш береді.

Зерттеу нәтижесіне жасаған талдау көрсеткендей геоэкологиялық құзырет білім беру мен оны дамытуда ықпалы зор екендігін көрсетті. Сондықтан, білім берудегі құзыреттілік жеке көзқараспен тығыз байланысты, өйткені студенттің жеке тұлғасына тікелей әсер етеді

және студенттің белгілі бір іс-әрекетті орындау кезінде жүзеге асырылады.

Зерттеу ерекшелігіне сәйкес, геоэкологиялық құзыретті қалыптастыруда Хуторской оқу пәндері бойынша, сондай-ақ білім саласы бойынша жалпы түрде ұсынылған негізгі құзыреттердің тізбесін егжей-тегжейлі көрсету қажет деп санайды. Мұнда жас ерекшеліктерін ескеру маңызды. Оқулықтардың, білім беру бағдарламаларының, жалпы оларға ұсынылатын негізгі құзыреттердің кешенділігін ескере келе, Хуторской ұсынған негізгі құзыреттердің тиімділігін байқауға болады.

Дегенмен, негізгі құзыреттерді Зимняя болса төмендегідей бөледі:

1) Студентке қатысты жеке тұлғалық құзыреттер: денсаулықты сақтау; әлемдегі құндылық-мағыналық бағдарлау құзыреті; интеграция құзыреті; азаматтық құзыреттер; өзін-өзі жетілдіру, дамыту құзыреттері.

2) Адамның әлеуметтік өзара іс-әрекетіне жататын құзыреттер: қоғаммен қарым-қатынас құзыреті; қарым-қатынастың әр түрлі деңгейлеріндегі құзыреттер.

3) Адам қызметіне қатысты құзыреттер: танымдық іс-әрекеттің құзыреті; қызмет құзыреті; ақпараттық технологиялардың құзыреті.

Аталған ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, біз географиялық-экологиялық компонент негізінен туризм мамандарының қасиеттер спектрін және кәсіби құзыреттілік ұғымын кеңейтеміз. Геоэкологиялық құзыретті біз «мегакомпетент» ретінде көреміз. Геоэкологияны – туризм саласы студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңыздылығы жоғары болғандықтан жеке құзыреттерге бөлеміз. Сонымен қатар, студенттердің мүдделерін біріктіру жолында теориялық материалды нақты өмірмен байланыстырып білім алушыларды жауапты кәсіби және саналы қызметке дайындау; студенттер өзін-өзі теорияда емес, практикада тәрбиелеуге және оқу үдерісін біріктіруге, мәдениетті қалыптастыруға жағдай жасау мүмкіндіктері қарастырылды.

Сайып келгенде, туризм бойынша маманның біліктілігі оның жеке басының сапасы ретінде қалыптасады, ол оған қоршаған әлемді ақыл-оймен ғана емес, көзбен де түсінуге, оның кешенділігін, өзара тәуелділігін, құрылымдық-функционалдық мәнін түсінуге, экологиялық тепе-теңдікті бұзбай, оларды басқара білуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Бұл зерттеуде Қазақстан Республикасы жоғары оқу орындарындағы «Туризм» білім беру бағдарламалары студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру құрылымы талданды. Халықаралық салыстыру мүмкіндігін қамтамасыз ету мақсатында кеңінен қолданылатын Хуторской және Зимняя ұсынған негізгі кәсіби құзыреттерді геоэкологияда пайдаланудың тиімділігі бағаланды. Сонымен қатар, кәсіби құзыреттерді пайдалану барысында талдау, жинақтау, нақтылау әдістері қолданылып студенттердің геоэкологиялық құзыретін қалыптастырудың өзіндік құрылымдық моделі ұсынылды.

Алынған нәтиже, (өзіндік құрылымдық модель) кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мен оны дамыту жолында құндылық пен дүниетаным саласын, қоршаған ортаны көру, сезіну және түсінуге, бағдарлануға мүмкіндік беретін бірден-бір негізгі құзыреттер екендігіне көз жеткіздік. Сондай-ақ, Хуторской және Зимняя атап өткен барлық негізгі құзыреттер студенттердің жеке қасиеттері мен қабілетіне айналатындығы себепті, құзыреттілік мағыналық, мотивациялық, қатынастық және реттеушілік құрамдармен сипатталатындығы дәлелденді.

Зерттеу барысында геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру моделін «Геоэкология және туризм» пәні негізінде оқытудың

технологиялық тиімділігі бағаланды. Осы орайда, біз, студенттердің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыруда тұлғалық-бағытталған және әрекеттік педагогикалық технологияларда, сондай-ақ, проблемалық оқыту технологиясын қолдануда тиімді болатындығын анықтадық. Бұл технологиялар болашақ кәсіби қызметпен байланысты геоэкологиялық мәселелерге өз көзқарасын білдіре алатын, дұрыс шешім таба алатын және кәсіби қолайсыз жағдайдан шыға алатын құзыретті маманды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Алайда, «Туризм» білім беру бағдарламаларын оқытуға, сондай-ақ жоғары сапалы оқытушыларды дайындауға бағытталған ауқымды зерттеулер қажет екені баршаға аян. Сондықтан, біз танымның осы кезеңінде геоэкологиялық құзыретті қалыптастыру жолына кең ауқымды зерттеу жүргізіп, талдау, жинақтау, нақтылау әдістеріне негізделген сапалы зерттеу мен сенімді теорияларды және өзіндік моделді әзірледік, сондай-ақ, кеңінен қолданысқа енетіндігіне сенімдіміз.

Туризм студенттерінің геоэкологиялық құзыретін қалыптастыру жолында Хуторской және Зимняя ұсынған құзыреттерді қолдану, жоғары оқу орнының білім бағдарламасындағы геоэкологияның қазіргі мәртебесін сақтау қажеттілігіне ғана емес, сонымен қатар жоғары білімге қажетті инновациялық тұжырымдамаларды енгізу қажеттілігіне байланысты болмақ.

Әдебиеттер

- 1 Құдайбергенова К.С. Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының заңдылықтары // ҚазҰУ хабаршысы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. – 2013. – № 1(38). – 9 б.
- 2 Azhayev, G., Esimova, D., Sonko, S.M., Сафаров, P., Shomanova, Zh., & Sambou, A. Geoeological Environmental Evaluation of Pavlodar Region of the Republic of Kazakhstan as a Factor of Perspectives for Touristic Activity. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. (2020) 28. – P. 104. <https://doi.org/10.30892/gtg.28108-455>.
- 3 Bakirova, K.S., & Seilkhan A. Methodological Bases Formation of Ecological Culture for Students of Pedagogical High School. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. (2014) 141. – P. 543. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.094>
- 4 Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – 58-65 б.
- 5 Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 36.
- 6 Барышникова Е.В. Формирование профессиональных компетенций бакалавров педагогического вуза // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2013. – № 11. – 17–20 б.
- 7 Нечаева Т.А. Проблемы подготовки специалистов в сфере туризма // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: Материал I международная научно-практическая конференция. Новосибирск, 2010. – С. 116.
- 8 Mazbayev O., Alieva L., & Demeuov A. Problematic issues of geographical education in Kazakhstan. *E3S Web of Conferences*, (2020). 166(9):10032 <http://dx.doi.org/10.1051/e3sconf/202016610032>
- 9 Сағындық А.Қ., Аяпова Т.Т. Шеттілдік білім берудегі құзыреттердің рөлі // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2021. – №3 (68). – 40 б.

- 10 Комиссарова Т.С., Нечаева, Т.А. Понятие пространственно-экологической компетенции при подготовке специалистов по туризму в учреждениях СПО / Т.С. Комиссарова, Т.А. Нечаева // Наука, техника и высшее образование: Материал II международная научно-практическая конференция. – Вествуд, Канада, 2013. – 528 с.
- 11 Aimee, H. Defining geographical mobility: Perspectives from higher education. *Geoforum*, (2017) 83. – P. 59. <http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.04.013>
- 12 Pecelj, M., Lukić, M., Vucicevic, A., De Uña-Álvarez, E., Silva, J., Freinkina, I., Ciganovic, S., & Bogdanovic, U. Geoeological evaluation of local surroundings for the purposes of recreational tourism. *Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA*, (2018) 68(2) – P. 215. <https://doi.org/10.2298/IJGI1802215P>
- 13 Demeuov, A., Mazbayev, O., Aukenova, G., Kholoshyn I., & Varfolomyeyeva I. Pedagogical possibilities of tourist and local history activities. *E3S Web of Conferences* (2021) 280, 11011 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128011011>
- 14 Мазбаев О.Б. Подготовка будущих учителей к руководству туристско-краеведческой деятельностью со школьниками: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: 13.00.01;13.00.02 / Казах. ин-т пробл. образования им. И. Алтынсарин. – 1993. – 23 с.
- 15 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – 2007.
- 16 Feliu, J., Inkeroinen, P., Markuszewska, I., Tanskanen, M., Nuss, S., & Vila-Subirós, J. Defining competences for future geography students in relation to low carbon societies. *Journal of Geography in Higher Education*, (2019) 43(4), – P. 415. <http://dx.doi.org/10.1080/03098265.2019.1660863>
- 17 Антишина А.В., Долматов А.В. Формирование экологической компетенции и культуры в процессе обучения и воспитания студентов // Человек и образование. – 2014. – № 1 (38). – С. 45.
- 18 Нечаева Т.А. Формирование геоэкологической компетентности при подготовке специалистов по туризму в образовательных учреждениях среднего профессионального образования тема диссертации и автореферата по ВАК РФ 13.00.08. – 2014. – С. 176.
- 19 Agadilov, A., Toktarbayev, G.S., Ospanova, B., Begaidarova, R., & Mubarakkyzy, B. Modern Pedagogical Technologies in Communicative Competence Formation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, (2015) 182, – P. 37. <https://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.732>
- 20 Зверева, Н.А. Применение современных педагогических технологий в среднем профессиональном образовании / Н.А. Зверева. – Текст: непосредственный // Инновационные педагогические технологии: материалы II Международная научная конференция. – Казань, 2015. – С. 161.
- 21 Koichumanova, N., Baiserkeev, A., Ishenov, B., & Novikova, S. Problem-Search Based Teaching Method as a Mean of Forming Professional Competencies of Students. Conference: VIII International Scientific and Practical Conference ‘Current problems of social and labour relations’. 2021 371 p. <https://dx.doi.org/10.2991/assehr.k.210322.141>.

References

- Agadilov, A., Toktarbayev, G.S., Ospanova, B., Begaidarova, R., & Mubarakkyzy, B. (2015). Modern Pedagogical Technologies in Communicative Competence Formation. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 182, – P. 37. <https://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.732>.
- Aimee, H. (2017). Defining geographical mobility: Perspectives from higher education. *Geoforum*, 83, – P. 59. <http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.04.013>
- Antishina A., & Dolmatov A. (2014). Formirovanie ekologicheskoy kompetencii i kul'tury v processe obucheniya i vospitaniya studentov [Formation of environmental competence and culture in the process of teaching and educating students]. *Chelovek i obrazovanie* [Man and education], vol. 38, no 1, 45 p. (In Russian).
- Azhayev, G., Esimova, D., Sonko, S. M., Сафаров, P., Shomanova, Zh., & Sambou, A. (2020). Geoeological Environmental Evaluation of Pavlodar Region of the Republic of Kazakhstan as a Factor of Perspectives for Touristic Activity. *GeoJournal of Tourism and Geosites*. 28. – P. 104. <https://doi.org/10.30892/gtg.28108-455>.
- Bakirova, K.S., & Seilkhan A. (2014). Methodological Bases Formation of Ecological Culture for Students of Pedagogical High School. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 141. – P. 543. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.05.094>
- Baryshnikova E.V. (2013) Formirovanie professional'nyh kompetencij bakalavrov pedagogicheskogo vuza. [Formation of professional competencies of bachelors of a pedagogical university]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta* [Bulletin of the Chelyabinsk State Pedagogical University], No 11, pp. 17–20. (In Russian).
- Demeuov, A., Mazbayev, O., Aukenova, G., Kholoshyn I., & Varfolomyeyeva I. (2021). Pedagogical possibilities of tourist and local history activities. *E3S Web of Conferences* 280, 11011 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128011011>
- Feliu, J., Inkeroinen, P., Markuszewska, I., Tanskanen, M., Nuss, S., & Vila-Subirós, J. (2019). Defining competences for future geography students in relation to low carbon societies. *Journal of Geography in Higher Education*, 43(4), – P. 415. <http://dx.doi.org/10.1080/03098265.2019.1660863>
- Khutorskoy, A.V. (2003). Klyuchevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovannoy paradigmy obrazovaniya [Key competencies as a component of the student-centered paradigm of education]. *Narodnoe obrazovanie* [Public education], no 2, pp. 58–65 (In Russian).
- Koichumanova, N., Baiserkeev, A., Ishenov, B., & Novikova, S. (2021). Problem-Search Based Teaching Method as a Mean of Forming Professional Competencies of Students. Conference: VIII International Scientific and Practical Conference ‘Current problems of social and labour relations’. - 371 P. <https://dx.doi.org/10.2991/assehr.k.210322.141>
- Komissarova T.S., Nechaeva, T.A. (2013). Ponyatie prostranstvenno-ekologicheskoy kompetencii pri podgotovke specialistov po turizmu v uchrezhdeniyah SPO [The concept of spatial and environmental competence in the training of tourism specialists in SVE institutions]. *Nauka, tekhnika i vysshee obrazovanie: Material II mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya*.

Vestvud, Kanada[Science, technology and higher education: Material and international scientific-practical conference. Westwood, Canada]. 528 p. (In Russian).

Mazbayev O., Alieva L., & Demeuov A. (2020). Problematic issues of geographical education in Kazakhstan. E3S Web of Conferences, 166(9):10032 <http://dx.doi.org/10.1051/e3sconf/202016610032>

Mazbayev O.B(1993). Podgotovka budushchih uchitelej k rukovodstvu turistsko-kraevedcheskoj deyatel'nost'yu so shkol'nikami: Avtoref.dis.na soisk.uchen.step.kand.ped.nauk: 13.00.01;13.00.02 / Kazakh. in-t probl. obrazovaniya im. I.Altynsarin [Podgotovka budushchih uchitelej k rukovodstvu turistsko-kraevedcheskoj deyatel'nost'yu so shkol'nikami: Avtoref.dis.na soisk.uchen.step.kand.ped.nauk: 13.00.01; 13.00.02 / Kazakh. in-t probl. education im. I. Altynsarin],23 p. (In Russian).

Nechaeva T. A(2010). Problemy podgotovki specialistov v sfere turizma[Problems of training specialists in the field of tourism].Lichnost', sem'ya i obshchestvo: voprosy pedagogiki i psihologii: Material I mezhdunarodnaya nauchno-prakticheskaya konferenciya[Personality, family and society: issues of pedagogy and psychology: Material and international scientific and practical conference]. Novosibirsk,116 p. (In Russian).

Nechaeva T. A. (2014). Formirovanie geoekologicheskoy kompetentnosti pri podgotovke specialistov po turizmu v obrazovatel'nyh uchrezhdeniyah srednego professional'nogo obrazovaniya tema dissertacii i avtoreferata po VAK RF 13.00.08[Formation of geoeological competence in the training of tourism specialists in educational institutions of secondary vocational education the topic of the dissertation and abstract on the Higher Attestation Commission of the Russian Federation 13.00.08], 176 p. (In Russian).

Pecelj, M., Lukić, M., Vucicevic, A., De Uña-Álvarez, E., Silva, J., Freinkina, I., Ciganovic, S., & Bogdanovic, U. (2018). Geoeological evaluation of local surroundings for the purposes of recreational tourism. Journal of the Geographical Institute “Jovan Cvijic” SASA, - 68(2) – P. 215. <https://doi.org/10.2298/IJGI1802215P>

Qazaqstan Respublikasynyn «Bilim turaly» Zany[Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”], (2007). (in Kazakh).

Qudajbergenova K.S. (2013). Quzyrlylyqtyn pedagogikalyq kategoriya retinde damuynyn zandylyqtary [The regularities of the development of competencies as a category of pedagogy]. Bulletin of KazNU. Journal of Educational Sciences. vol. 38, no 1, pp. 9–16. (in Kazakh).

Sagyndyq A.Q. & Ayapova T.T. (2021). Shettildik bilim berudegi quzyretterdin roli [The role of competencies in foreign language education]. Bulletin of KazNU. Journal of Educational Sciences. vol. 68, no 3, pp. 40–47. (in Kazakh).

Zvereva, N. A. (2015). Primenenie sovremennyh pedagogicheskikh tekhnologij v srednem professional'nom obrazovanii[Application of modern pedagogical technologies in secondary professional education].Tekst: neposredstvennyj. Innovacionnye pedagogicheskie tekhnologii: materialy II Mezhdunarodnaya nauchnaya konferenciya[Text: immediate. Innovative Pedagogical Technologies: Materials And International Scientific Conference]. Kazan, 161 p. (In Russian).

Zymnyaya, I.A. (2003). Klyuchevye kompetencii - novaya paradigma rezul'tata obrazovaniya[Key competencies - a new paradigm of educational outcomes] . Vysshee obrazovanie segodnya[Higher education today].no 5, 36 p. (In Russian).